

ρύγματα των και πῶς ἠδυνήθησαν νὰ ἐπιβληθοῦν και νὰ ἐπιπλεύσουν ; Τί εἶνε ἰδικόν των ἀπὸ τὰς θεωρίας των και τί ἐδανείσθησαν ἄλλοθεν ; κλπ. κλπ.

Εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἐπιβάλλεται νὰ δοθῆ μία ἀπάντησις, προκειμένου ν' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸν ἔλεγχον τῆς διδασκαλίας των. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θὰ προσπαθῆσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα ἐν συνεχείᾳ. Ὅ,τι πρέπει νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα, εἶνε τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τοὺς δύο ὡς ἄνω ἰδρυτὰς τοῦ συγχρόνου κοινωνισμοῦ, ὀφείλει νὰ προστεθῆ και ὁ κατὰ πολὺ μεταγενέστερος αὐτῶν και σχεδὸν σύγχρονός μας, ἀφοῦ ἀπέθανε μόλις πρὸ 15ετίας, Ρῶσσοσ συγγραφεὺς και ἐπαναστάτης Νικόλαοσ Λένιν, ὁ ἰδρυτῆσ τοῦ Ρωσικοῦ κομμουνισμοῦ. Οὗτοσ δὲν ἐγνώρισε βεβαίωσ προσωπικῶσ τοὺσ Μάρξ και Ἐγκελσ. Ἡ δρασίσ του ὅμωσ και ὁ σταθμὸσ τὸν ὁποῖον αὐτῆ ἐσημείωσεν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ συγχρόνου κοινωνισμοῦ, ἐπιβάλλει νὰ τὸν περιλάβωμεν μετὰξὺ τῶν ἰδρυτῶν και νὰ τὸν μελετήσωμεν ὡσ ἓνα ἐξ αὐτῶν.

2. Κάρολοσ Μάρξ.

Ὁ Κάρολοσ Μάρξ εἶνε, ὅπωσ εἴπαμεν και προηγουμένωσ, ὁ θεμελιωτῆσ, τρόπον τινά, τοῦ κοινωνιστικοῦ οἰκοδομήματοσ Ὡσ ἐκ τούτου θὰ ἀσχοληθῶμεν κάπωσ περισσότερον μὲ τὴν ζωὴν και τὴν δρασίιν του, και θὰ παράσχωμεν ὅσα ἠδυνήθημεν νὰ συγκεντρώσωμεν περὶ αὐτοῦ στοιχεῖα, προκειμένου νὰ διευκολύνωμεν τοὺσ ἀναγνώστας μας νὰ σχηματίσουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σαφεῆ ἰδέαν περὶ τοῦ ἀνδρός.

Κατὰ τὰσ πληροφορίασ τὰσ ὁποίας μᾶσ παρέχουν οἱ βιογράφοι του και, ἐν γένει, οἱ ἀσχοληθέντεσ μὲ τὸ ἔργον και τὰσ διδασκαλίασ του συγγραφεῖσ, οὗτοσ ἐγεννήθη κατ' ἄλλουσ μὲν τὸ 1814, κατ' ἄλλουσ δὲ τὸ 1818, εἰς τὸ Trier τῆσ Γερμανίασ. Οἱ γονεῖσ του ἦσαν Ἰουδαῖοι τὸ θρήσκευμα και δὴ ἐξ οἰκογενείασ ῥαββίνων, ἀλλ' ἠσπάσθησαν κατὰ τὸ 1824 τὸν προτεσταντισμόν. Ὅχι βεβαίωσ ἐξ ἐσωτερικῆσ διαθέσεωσ και πίστεωσ. Ἀλλ' ἀπλῶσ και μόνον διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν προνόμια και ν' ἀποχωρισθοῦν, τυπικῶσ πάντοτε, τῶν ἄλλων Ἰουδαίων· ν' ἀπαλλαγοῦν οὕτω τῶν διώξεων, τῶν στερήσεων και τῶν πιέσεων, εἰς τὰσ ὁποίας ἀνέκαθεν ἦτο, και ἐξακολουθεῖ νὰ εἶνε ἐν πολλοῖσ ἀκόμη και σήμερον, καταδικασμένος ὁ λαὸσ τοῦ Ἰσραήλ, ἀπὸ τῆσ ἀνὰ τὰ ἔθνη διασποράσ του. Μὲ ἄλλουσ λόγουσ ἢ τυπικῆ, ἔστω, ἀλλαξοπιστία τῶν γονέων τοῦ Μάρξ ἐγένετο διὰ λόγουσ συμφέροντοσ. «Διὰ νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸ δελτίον τῆσ βαπτίσεώσ των ὡσ εἰσιτήριον εἰσόδου εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν», ὅπωσ ἄλλοσ Ἰουδαῖοσ, ὁ ποιητὸσ Χάινε, (Heine), ἔλεγεν, δεδομένου ὅτι τοῦτο ἀπηγορεύετο τότε εἰς τοὺσ Ἑβραίουσ, ἀκριβῶσ διότι ἦσαν τοιοῦτοι.

Τὰς γυμνασιακὰς του σπουδὰς ἔτελείωσεν ὁ Μάρξ ἔνωρις καὶ 17ετῆς ἤδη ἐνεγράφη εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Γερμανικῆς πόλεως Βόννης. Ἐνταῦθα ὅμως διῆγεν ἄτακτον βίον καὶ ἐφοίτα μᾶλλον εἰς τὰς διασκεδάσεις τοῦ φοιτητικοῦ κόσμου, παρὰ εἰς τὸ πανεπιστήμιον.

Ὀλίγον βραδύτερον, κατὰ τὸ 1836, ἡ οἰκογένειά του ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Βερολῖνον, ὅπου ἠκολούθησεν φυσικὰ καὶ ὁ μέλλον ἰδρυτὴς τοῦ Μαρξισμού. Ἐνεγράφη λοιπὸν εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς πόλεως ταύτης, ἐνῶ συγχρόνως εἶχεν συνδεθῆ ἤδη μὲ τὴν γυναῖκα, ἡ ὁποία ἔμελλεν ν' ἀποβῆ κατόπιν ἡ σύντροφος τοῦ βίου του.

Εἰς τὸ Βερολῖνον ὁ Κάρολος Μάρξ εὔρε σπουδαιότερον τινὰ κύκλον φίλων. Δὲν ἔπαυσαν ὅμως αἱ νεανικαὶ παρεκτροπαί, ἔνεκα τῶν ὁποίων κυρίως ἤρχετο εἰς συχνὰς συγκρούσεις μὲ τὸν πατέρα. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐπίσης ὁ Μάρξ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν «μὲ τοὺς φορεῖς τῶν κινήσεων ἐκείνων τῶν ἰδεῶν, αἵτινες συνετάρασσον κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Γερμανίας». Αἱ θορυβῶδεις αὗται πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις, ἐγίνοντο ἀπὸ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τῶν μαθητῶν τοῦ φιλοσόφου Ἐγέλου, (Hegel), τῆς ὁποίας προΐστατο ὁ ἐπίσης Ἰουδαῖος Δαυῖδ Στράους, (David Strauss), ὁ κατόπιν συγγραφεὺς τοῦ ἀξιοθρηνητοῦ ἐκείνου «Βίου τοῦ Ἰησοῦ», τοῦ λιβέλλου διὰ τοῦ ὁποίου ἐπειράθη νὰ σκιάσῃ τὴν Θεότητα τοῦ Λυτρωτοῦ τοῦ κόσμου. Τῆς ομάδος ταύτης μετεῖχον ὡσαύτως καὶ οἱ Βρουῖνο Μπάουερ, (Bruno Bauer), καὶ Λ. Φώϋερμπαχ, (L. Feuerbach), οἵτινες καὶ ἐξήσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Μάρξ.

Ἡ πρώτη φιλοδοξία τοῦ ἰδρυτοῦ τοῦ κοινωνισμού, συνίστατο εἰς τὸ νὰ γίνῃ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου. Ταχέως ὅμως ἐπεΐσθη, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐπιθυμίας του ταύτης. Ἀφοῦ δὲ ὑπεχρεώθη νὰ φοιτήσῃ καὶ εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Ἰέννης διὰ νὰ λάβῃ τὸ δίπλωμά του, καὶ εἶδεν ὅτι δὲν ὑπελείπετο εἰς αὐτὸν ἕτερον στάδιον, ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν δημοσιογραφίαν. Κατέφυγεν λοιπὸν εἰς τὴν Κολωνίαν κατὰ τὸ 1842, ὅπου δύο πλούσιοι ὁμόθρησκοί του, ὁ Χάνσεμαν καὶ ὁ Καμφάουζεν, εἶχον ἰδρύσει τὴν «Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου» καὶ ὅπου εἰργάζοντο οἱ ἐπίσης Ἑβραῖοι Ἔς, Ὀπενχάϊμ καὶ Ρούτεμπεργκ, καὶ κατώρθωσε νὰ προσληφθῆ εἰς τὸ συντακτικὸν τῆς προσωπικόν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς δὲ αὐτῆς ἤρχισεν ἡ πνευματικὴ, οὕτως εἰπεῖν, δραῖσις τοῦ Καρόλου Μάρξ.

*
* *

Ἡ ματαίωσις τῶν σχεδίων τοῦ Μάρξ δι' ἀκαδημαϊκὴν σταδιοδρομίαν, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ γεννηθῆ εἰς τὴν ψυχὴν του ἡ πρώτη ἀπέχθεια πρὸς τὸ καθεστῶς τῆς ἐποχῆς του καὶ ἡ δυσπιστία του πρὸς τὰ ἐπικρατοῦντα τότε κοινωνικὰ συστήματα. Πρᾶγμα ποὺ ἀμέσως κατε-

ράνη ἀπὸ τὰς ἀρθρογραφικὰς τάσεις του καὶ συνετέλεσε κατὰ πολὺ εἰς τὸ ν' ἀσχοληθῆ οὗτος μὲ τὴν μελέτην τοῦ σοσιαλισμοῦ, νὰ ἐρευνήσῃ τὰς συνθήκας τῆς ζωῆς τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν καὶ νὰ διακόψῃ τὰς σχέσεις του μὲ τοὺς παλαιούς του φίλους, λόγῳ τῆς ὑπὸ τούτων ἐπικρίσεως τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν.

Ὁ Γερμανὸς συγγραφεὺς Τραΐσκει (Treischke), μᾶς δίδει τὸν ἐξῆς χαρακτηρισμὸν τοῦ Μάρξ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην : « Ἄνθρωπος ἰσχυρῶς κράσεως, μετὰ πυκνῶν μαύρων τριχῶν, ἀναφυομένων ἐκ τῶν παρειῶν, τῆς ρινός, τῶν ὠτων καὶ τῶν βραχιόνων. Δεσποτικός, ἀκάθεκτος, ἐμπαθής, ἐμπλεὺς αὐτοσυναισθήσεως, ἀλλὰ καὶ βαθύς, σοβαρὸς καὶ λόγιος, ἀκάματος διαλεκτικός, ὁ ὁποῖος μετὰ τῆς ἀκάμπου Ἰουδαϊκῆς ὀξυνοίας του, ἀνέπτυξε πᾶσαν πρότασιν τῆς νεοεγγελεϊανῆς διδασκαλίας, ἥδη δὲ παρασκευάζει τὴν μετὰ τὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν κομμουνισμὸν » (1).

Ἡ ἀρθρογραφία του εἰς τὴν « Ἐφημερίδα τοῦ Ρήνου », ἣτις ἐκυκλοφορεῖ εἰς τοὺς βιομηχανικοὺς καὶ ἐργατικοὺς πληθυσμοὺς τῆς περιοχῆς ἐκείνης, ἀνεφέρετο κυρίως εἰς τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα τῶν ἐργατῶν, τὸ ὁποῖον ἐπρεπε κατ' αὐτὸν ν' ἀντικατασταθῆ μὲ τὸ συμφέρον. Συγχρόνως ὑπεδεικνύετο ἡ ταξικὴ ὀργάνωσις, ἵνα καταστῆ δυνατὴ ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἰσχύοντος κοινωνικοῦ συστήματος κλπ.

Ἡ ἐκ τῶν διδασκαλιῶν τούτων ἕξαψις τῶν πνευμάτων τῶν ἐργατῶν καὶ ἡ ἀπειλὴ ταραχῶν, καθὼς καὶ ἄλλοι πολιτικοὶ λόγοι, ἤνάγκασαν τὴν Πρωσικὴν κυβέρνησιν νὰ λάβῃ διάφορα περιοριστικὰ μέτρα. Μεταξὺ τούτων ὑπῆρξεν καὶ ἡ διακοπὴ τῆς ἐκδόσεως τῆς « Ἐφημερίδος τοῦ Ρήνου » καὶ ἡ ὑποχρέωσις τοῦ Μάρξ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πατρίδα του καὶ ν' ἀναζητήσῃ ἄλλαχού τὸπον διαμονῆς. Πράγμα ὅπερ οὗτος ἐπραξεν ταχέως, ἐκλέξας ὡς πόλιν ἐγκαταστάσεώς του τοὺς Παρισίους, « τὴν πόλιν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας », ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγεν. Ἄλλως τε ἐκεῖ εὗρίσκετο ἤδη ὁ φίλος του Χάϊνε, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1831 ἐξόριστος καὶ αὐτός, μὲ ἀπραγματοποίητα ὡσαύτως ὄνειρα καὶ ἀντιχριστιανικὰς ἰδέας, ὅπως καὶ ὁ Μάρξ, μολονότι ἀσπασθεὶς καὶ αὐτὸς τὸν Προτεσταντισμὸν.

Ὁ Ἑρρῖκος Χάϊνε εἶνε σήμερον γνωστὸς ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ποιητὰς τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὁ κύριος ρόλος του ὅμως εἶνε ἐκεῖνος τοῦ πολιτικοῦ τοῦ ἀριστερισμοῦ. Γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1799 ἀπὸ οἰκογένειαν Γερμανῶν Ραββίνων, ἠσπάσθη μεθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας του τὸν Χριστιανισμὸν, διὰ καθαρῶς

---

(1) Παρὰ Herkner, μνημον. ἔργον, σελ. 211.

ᾠφελιμιστικούς σκοπούς. Ὀλίγον πρὸ τοῦ βαπτισματός του ἔγραφεν εἰς τὸν Μαυρίκιον Ἐμπτεν : «Ὅπως καὶ σύ, οὕτω καὶ ἐγώ, εἶμαι ἀδιάφορος ἀπὸ θρησκευτικῆς ἀπόψεως. Ἡ προσήλωσίς μου εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀντιπάθειάν μου πρὸς τὸν Χριστιανισμόν» (1). Καὶ ὀλίγον κατόπιν ἀπὸ τὸ βάπτισμά του, ἐνῶ ἐδιδάσκετο δῆθεν ἀκόμη τὴν Χριστιανικὴν κατήχησιν, ἐξ ἀφορμῆς τῆς κατακρευουργήσεως Χριστιανῶν ἱεραποστόλων ἀπὸ μὴ Χριστιανούς Ἰάπωνας, ἔγραφεν πρὸς τὸν Μωϋσῆν Μόζερ : «Θὰ ἤθελα νὰ ἤμουν Ἰάπων, διότι μόνον αὐτοὶ γνωρίζουν νὰ μισοῦν τὸν σταυρόν» (2). Ἦθελεν καὶ οὕτως νὰ γίνῃ καθηγητὴς τοῦ πανεπιστημίου, ἀλλὰ μὴ δυνηθεὶς, ὑπεχρεώθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Γερμανίαν καὶ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς Παρισίους. Ἐκεῖ προσεχώρησεν ἀμέσως εἰς τὸν Σαινσιμονισμόν, περὶ τοῦ ἴδρυτοῦ τοῦ ὁποίου ἐδώσαμεν ἤδη τὰς ἀναγκαίας πληροφορίες, καὶ ἐγένετο μέλος τῶν μυστικῶν ὀργανώσεων, αἵτινες ἔδρων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Ἡ σχέσις του πρὸς τὸν ἀριστερισμόν εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεώς του εἰς Παρισίους, (1η Μαΐου), καθιερώθη βραδύτερον ὡς διεθνῆς ἑορτὴ τῶν κομμουνιστῶν ὅλων τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου.

Ἄμα τῇ ἀφίξει του εἰς Παρισίους μὲ ὅλας τὰς ἀπαραιτήτους συστάσεις καὶ τὰ ἐφόδια διὰ τὴν δρασίαν του, ὁ Μάρξ συνηντήθη μετὰ τοῦ Χάϊνε. Ὁ τελευταῖος οὕτως ἀντιληφθεὶς τὰ μεγάλα προσόντα τοῦ ἀνδρός, ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐνισχύσῃ πρὸς συνέχισιν τῆς διακοπείσης δράσεώς του καὶ ἐπικοινωνίαν ἐκ νέου μὲ τοὺς Γερμανοὺς ἐργάτας. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὁ Κάρολος Μάρξ, τῇ βοηθείᾳ τοῦ Χάϊνε, ἐγένετο «συνεταῖρος» τοῦ Ἀρνόλδου Ροῦγγε (A. Ruge), ὅστις εὕρισκόμενος ὡσαύτως ἐξόριστος εἰς Παρισίους, ἐξέδιδε τὰ «Γερμανο-Γαλλικὰ Χρονικά». Οὗτος ἦτο φίλος τοῦ Χάϊνε, χωρὶς ὅμως νὰ εἶνε καὶ ὁπαδὸς τῶν ἰδεῶν του. Τὸ ὡς ἄνω φύλλον εἶχε μεγάλην κυκλοφορίαν εἰς τοὺς Γερμανοὺς ἐργάτας, δι' οὓς λόγους θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, τοῦτο δὲ κυρίως συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ ἐπιδιωχθῇ ὑπὸ τοῦ Χάϊνε ἡ συνεργασία τῶν Μάρξ καὶ Ροῦγγε.

---

(1) Ν. Κ. Βέρρου, δημοσιογράφου, σειρὰ ἀποκαλυπτικωτάτων καὶ μετὰ ἐνδιαφερουσῶν πληροφοριῶν ἀρθρῶν, ἐπὶ τῇ 50ετηρίδι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κ. Μάρξ, ἠτις ἐωρτάσθη ὑορυσωδῶς ἀπὸ τὸν διεθνῆ κομμουνισμόν. Τὰ ἀρθρα αὐτὰ ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν ἐφημερίδα «Ἐλεύθερον Βῆμα» κατὰ Μάρτιον 1933. Ἐνεκα τῆς σπουδαιότητος τῶν πληροφοριῶν τούτων καὶ τῆς τελείας ἀγνοίας τῶν ἀπὸ ἄλλα συγγράμματα, θὰ ἐπανέλθωμεν πολλάκις ἐπ' αὐτῶν ἐν συνεχείᾳ.

(2) Ν. Βέρρος, αὐτόθι.

Οἱ βιογράφοι τοῦ Καρόλου Μάρξ, μᾶς λέγουν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ὅτι οὗτος μετέβη εἰς Παρισίους μετὰ τοῦ Ροῦγγε. Κατὰ τ' ἀνωτέρω ὅμως μνημονευθέντα ἄρθρα τοῦ κ. Βέρρου, τοῦτο εἶνε ἀνακριβές. Πράγματι, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς μετέπειτα τύχης τοῦ Ροῦγγε, οὗτος δὲν εἶχε καμμίαν σχέσιν μὲ τὰς ἀνατρεπτικὰς καὶ ἀντιχριστιανικὰς ἰδέας τῶν Μάρξ καὶ Χάϊνε. Ἦτο ἀπλῶς ἀρχηγὸς τῆς «Νέας Γερμανίας», ἡ ὁποία ἀπετέλει τὸ ἐν Γερμανίᾳ τμήμα τῆς «Νέας Εὐρώπης», τῆς διεθνοῦς δηλαδὴ ὀργανώσεως τοῦ Ἰταλοῦ πολιτικοῦ καὶ πατριώτου Ματζίνι. Ὡς γνωστὸν δέ, ἡ ὀργάνωσις αὕτη ἰδρύνουσα εἰς τὰ διάφορα κράτη παραρτήματά της μὲ τὸ ὄνομα ἐκάστου κράτους καὶ τὴν προσθήκην τῆς λέξεως «Νέα», (Νέα Ἰταλία, Νέα Ἀγγλία, Νέα Γερμανία, Νέα Τουρκία, κλπ.) ἐπεδίωκεν διαφόρους μεταρρυθμίσεις ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν, ὁμοῦ μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ δημοκρατικοῦ ἰδεώδους κλπ., ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἀνατρεπτικὰς διαθέσεις. Ὁ χαρακτὴρ της ἦτο μᾶλλον δημαγωγικός. Τοῦτο δὲ εἶχεν ὑποχρεώσει τὰς Γερμανικὰς ἀρχὰς ν' ἀπομακρύνουν τὸν Ροῦγγε ἐκ Γερμανίας καὶ δι' αὐτὸ ὁ τελευταῖος οὗτος ἤθελεν νὰ ἐπικοινωνῇ μετὰ τῶν Γερμανῶν ἐργατῶν. Πράγμα τὸ ὁποῖον ἤθελεν καὶ ὁ Μάρξ, ὅπως εἶδαμεν, ἀλλὰ μὲ ἐντελῶς διάφορον σκοπὸν. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πρώτου φύλλου ἀκόμη τῆς «συνεταιρικῆς» ἐκδόσεως τῶν «Γερμανο—Γαλλικῶν Χρονικῶν», ἐπῆλθεν διάστασις μετὰ τῶν δύο «συνεταίρων». Ἐνεκα τούτου ὁ Ροῦγγε ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Γαλλίαν. Ἀφοῦ δὲ περιεπλανήθη ἐπὶ πολὺ εἰς τὸ Βέλγιον, τὴν Ἀγγλίαν, κλπ. ἠναγκάσθη, ἐξ οἰκονομικῶν λόγων, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Γερμανίαν, ὅπου ὁ Βίσμαρκ τοῦ παρεχώρησε τὰ μέσα τῆς ζωῆς, ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν προηγουμένην του δρασίαν.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ροῦγγε ἡ ἐκδοσις τῶν «Γερμανο—Γαλλικῶν Χρονικῶν» διεκόπη καὶ ὁ Μάρξ προσέφερεν τὴν συνεργασίαν του εἰς ἄλλην Γερμανόφωνον ἡμερησίαν, ἐκδιδομένην ἐν Παρισίοις, τὸ «Ἐμπρός». Συγχρόνως ἐμελέτησε τὰς διαφόρους ἀποχωρήσεις τοῦ ἐν ἀντιθέσει τότε εὐρισκομένου Γαλλικοῦ σοσιαλισμοῦ, οὗτινος τοὺς διδασκάλους ἐμνημόνευσamen ἤδη καὶ ὁ ὁποῖος ἐμελλεν βραδύτερον νὰ χαρακτηρισθῇ ὑπ' αὐτοῦ ὡς «οὐτοπιστικὸς» καὶ παρηκολούθει τὴν δρασίαν τῶν μυστικῶν ὀργανώσεων. Ἀτυχῶς ὅμως δι' αὐτὸν ἡ κατάστασις αὕτη δὲν ἐπρόκειτο νὰ συνεχισθῇ ἐπὶ πολὺ. Διότι ἡ Πρωσικὴ ἀστυνομία παρηκολούθει καὶ τὰς ἐν Παρισίοις μηχανορραφίας του καὶ ἐπεισε τὴν Γαλλικὴν τοιαύτην, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ δρασίς τοῦ Μάρξ εἶχε καταστῆ ἤδη ὑποπτος, πρὸς ἀπέλασίν του. Οὕτω ὁ Κάρολος Μάρξ εὐρέθη καὶ πάλιν ὑποχρεωμένος ν' ἀναζητήσῃ τόπον διαμονῆς· μετέβη δὲ εἰς Βρυξελλας, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν κατόπιν ἀχώριστον φίλον, οἰκονομικόν

χορηγὸν καὶ συνεργάτην του διὰ βίου Φρειδερίκον Ἐγκελς, μετὰ τοῦ ὁποίου εὕρισκετο ἤδη εἰς ἐπαφήν.

* * *

Ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς Βρυξέλλας, δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀρχίζει ἡ αὐτοτελὴς συγγραφικὴ δρα̃σις τοῦ Μάρξ, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἀνάμιξίν του εἰς τὰς μυστικὰς ἐταιρίας καὶ ὀργανώσεις. Διότι ἐκεῖ συνέγραψε καὶ ἐδημοσίευσεν τὰ πρῶτα αὐτοτελεῖ ἔργα του, ὅπως «ἡ ἀθλιότης τῆς φιλοσοφίας», γραφὸν εἰς ἀπάντησιν ἔργου τοῦ Προυντών, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἤδη, «ἡ Ἁγία οἰκογένεια», «ἡ Γερμανικὴ ἰδεολογία», κλπ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων μυστικῶν ὀργανώσεων, μετὰ τῶν ὁποίων εὕρισκετο εἰς ἐπαφήν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Μάρξ, ἦτο καὶ ὁ ἐν Λονδίῳ «σύνδεσμος τῶν δικαίων». Κατόπιν δὲ προτάσεως τοῦ Μάρξ, ὁ σύνδεσμος οὗτος μετωνομάσθη εἰς «ἔνωσιν τῶν κομμουνιστῶν», ὡς σκοπὸς δὲ αὐτῆς ἐτέθη εἰς τὸ καταστατικόν της: «ἡ πτώσις τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἡ κυριαρχία τοῦ προλεταριάτου, ἡ ἄρσις τῆς παλαιᾶς, ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως τῶν τάξεων βασιζομένης ἀστικῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἴδρυσις νέας κοινωνίας, ἄνευ τάξεων καὶ ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας». (1)

Εἰς ἐν δὲ ἐκ τῶν συνεδρίων τῆς ἐνώσεως ταύτης, ἐδόθη ἐντολὴ εἰς τοὺς Μάρξ καὶ Ἐγκελς νὰ συντάξουν πρόγραμμα προωρισμένον διὰ τὴν δημοσιότητα. Οὕτω συνεγράφη ὑπὸ τῶν Μάρξ καὶ Ἐγκελς καὶ ἐδημοσιεύθη τὸ περίφημον «κομμουνιστικὸν μανιφέστον», ὅπερ ἔμελλε βραδύτερον ν' ἀποτελέσῃ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὴν πηγὴν τοῦ κοινωτισμοῦ, (σοσιαλισμοῦ ἢ κομμουνισμοῦ).

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὁ Κάρολος Μάρξ ἐπανῆλθεν διὰ μικρὸν διάστημα εἰς Γερμανίαν, συνοδευόμενος πάντοτε παρὰ τοῦ Ἐγκελς καὶ ἐξέδωκεν τὴν «Νέαν ἑφημερίδα τοῦ Ρήνου», μὲ σκοπὸν νὰ συνεχίσῃ τοὺς παλαιούς του ἔρωτας, ἀλλὰ μὲ σαφῆ καὶ συγκεκριμένην πλέον κατεύθυνσιν. Συντόμως ἐν ταύτοις ὑπεχρεώθη νὰ ἐγκαταλείψῃ καὶ πάλιν τὴν πατρίδα του, ὀριστικῶς δὲ πλέον αὐτὴν τὴν φορᾶν. Ὡς τόπον ὄμως διαμονῆς του ἐξέλεξεν ἤδη τὸ Λονδῖνον, ἄσυλον τῶν πολιτικῶν φυγάδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐνθα ἐγκατεστάθη κατὰ τὸ 1850. Ἐκεῖ ἔζησε μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπεληθόντος κατὰ τὸ 1883, ἐν μέσῳ πολλῶν στερησεων καὶ ἀσθενειῶν καὶ θλίψεων.

Εἰς τὸ Λονδῖνον ἐσυνέχισε τὴν συγγραφικὴν του ἐργασίαν, ἐκ παραλλήλου δὲ ἠσχολεῖτο μὲ τὴν δημοσιογραφίαν, ἥτις ἦτο δι' αὐτὸν ὁ μόνος πόρος ζωῆς. Συγχρόνως ὄμως οὐδόπως ἔπαυσε τὰς μυστικὰς

(1) Ἴδε ἄρθρον «Κάρολος Μάρξ» εἰς Μ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείαν.

συνεργασίας του με τούς έκασταχοῦ ἡγέτας τῶν ἐργατικῶν ὀργανώσεων καὶ τὴν ὑποκίνησιν αὐτῶν εἰς ταραχὰς καὶ ἐξεγέρσεις, αἵματηρὰς πολλάκις. Ἐνεκα τούτου ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀπετέλει τὸ φόβητρον τῶν ἀστυνομιῶν περισσοτέρων τοῦ ἐνὸς κρατῶν τῆς Εὐρώπης, τῶν ὁποίων τὰ ἀρχεῖα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρέχουν ἀψευδῆ ἀποδείξιν τοῦ γεγονότος τούτου.

Τὰ κυριώτερα τῶν αὐτοτελῶν ἔργων του, τὰ ὅποια συνέγραψεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, εἶνε : ἡ 18ῃ Brumaire τοῦ Λουδοβίκου Ναπολέοντος, (1852), ἡ «Κριτικὴ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας», (1859) καὶ τὸ »Κεφάλαιον», εἰς τὸ ὁποῖον ἐκτίθενται αἱ οἰκονομικαὶ θεωρίαι καὶ τοῦ ὁποίου μόνον ὁ πρῶτος τόμος ἐξεδόθη ζῶντος αὐτοῦ, (1867). Οἱ δύο ἐπόμενοι τόμοι ἐξεδόθησαν ἐπιμελείᾳ τοῦ συνεργάτου αὐτοῦ Ἐγκελς, μετὰ τὸν θάνατόν του.

Αὐτὴ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὑπῆρξεν ἡ περιπετειώδης ζωὴ τοῦ προφήτου τοῦ κοινωνισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ κηρύγματα τόσο καταστρεπτικὰς συνεπείας ἔμελλον νὰ ἔχουν διὰ τὴν ζωὴν πολλῶν ἐθνῶν, ἂν ὄχι ὅλης τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος.

*
* *

Ποῖα τῶρα αἷτια συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν φθοροποιῶν θεωριῶν του καὶ τίνες αἱ ἀφορμαί, αἷτινες προεκάλεσαν τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀπέχθειάν του κατὰ τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος ;

Ἡ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπάντησις δὲν εἶνε εὐκόλος. Ἐν τούτοις δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι τὰ κυριώτερα αἷτια ὑπῆρξαν δύο, αἷτινα εἶνε τὰ ἑξῆς :

Πρῶτον καὶ βασικὸν αἷτιον εἶνε ἡ βροτολοιγὸς πενία, ἡ συνεπεία ταύτης ἀθλία ζωὴ του καὶ αἱ μεγάλαι στερήσεις του. Διότι καθὼς εἶπαδεν ἤδη, οὗτος ὑπέφερεν οἰκονομικῶς καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν καὶ ἐστερηθῆ πολλάκις τῶν πάντων. Ὡς δὲ μᾶς πληροφοροῦν οἱ βιογράφοι του καὶ οἱ ὄπαδοὶ τῆς διδασκαλίας του, «καὶ ἀπὸ τὸν φοιτητικόν του ἀκόμη βίον ἦτο βυθισμένος εἰς τὰ χρέη, παρὰ τὰς σοβαρὰς χρηματικὰς ἀποστολὰς τοῦ πατρός του (1). Ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεώς του ὁμως ἐν Λονδίῳ ἰδίως, ἡ κατάστασις του ἐχειροτέρευεν. Ἀναγκαῖα ἐνδύματα καὶ ἄλλα κινητὰ, ἔλαβον πολλάκις τὴν ὁδὸν τοῦ ἐνεχυροδανειστηρίου. Οἱ μικρέμποροι, ὁ ἀρτοποιὸς, ὁ κρεοπώλης, κλπ. δὲν ἔδιδον πλέον πίστωσιν εἰς τὸν Μάρξ. Ὁ ἰδιοκτῆτης ἐζήτει τὸ ἀπὸ πολλοῦ ληξάν ἐνοίκιόν του, ἀπειλῶν δι' ἐξώσεως. Αἱ ἐπιστολαὶ ἀπεστέλλοντο χρεωμέναι, διότι δὲν ὑπῆρχον χρή-

(1) Herkner, μνημον. ἔργον, σ. 124 καὶ ἐπ.

ματα νά αγοράσθουν ὀλίγα γραμματόσημα. Ἀκόμη καί ὁ ἀναγκαῖος διά τήν γραφικήν ἐργασίαν χάρτης ἔλειπεν. Ὁ Μάρξ υπέγραφεν συναλλαγματικὰς διά τὰς προμηθείας του, ἐλησμόνει ὅμως ἢ δέν ἤθελεν νά σημειώνη τὰ ποσὰ καί τήν χρονολογίαν λήξεως. Ὁδυνηρότατα δ' ἐξεπλήσσετο, ὅταν αὐταί τοῦ πρόσεκομίζοντο πρὸς ἐξόφλησιν. Εἰς τήν κατάστασιν ταύτην τῶν παντοειδῶν στερήσεων καί χρεῶν, ἤρχετο πολλάκις εἰς βοήθειον ὁ φίλος του Ἔγκελς. Ἀλλά καί ἡ ἐνίσχυσις αὕτη οὐδεμίαν βελτίωσιν ἔφερεν· ἀφ' ἐνὸς διότι ὤφειλον νά ἐξοφληθῶν τὰ τοκογλυφικῶς συναφθέντα χρέη, καί ἀφ' ἑτέρου διότι αἱ δαπάναι τοῦ βίου του ἦσαν μεγάλαι. Διότι μολονότι ὁ Μάρξ ἦτο ἐχθρὸς τῆς ἀριστοκρατίας καί... φίλος τοῦ προλεταριάτου, ἤθελεν ἐν τούτοις νά εἶνε ὁ ἴδιος ἀριστοκράτης καί ἔζη βίον πολυδάπανον, χωρὶς νά διαθέτῃ τὰ πρὸς τοῦτο μέσα. Οὕτω κατώκει εἰς πολυτελεῖ μονοκατοικίαν καί ἡ ἐν γένει συμπεριφορὰ του παρεῖχε τήν ἐντύπωσιν τῆς οἰκονομικῆς αὐταρκειᾶς. Ὁ ἴδιος ἐδικαιολόγει τοῦτο «ὡς τὸν μόνον τρόπον νά ἐπιτυχῶν πιστώσεις». Ὡσάν νά μὴ ἦσαν αἱ πιστώσεις ἀναγκαῖαι, ἀκριβῶς ἔνεκα τοῦ λόγου τούτου. Ἐξ ἄλλου εἰς τήν ἀπαισίαν αὐτὴν δυσαναλογίαν μεταξὺ τῶν ἐσόδων καί τῶν ἐξόδων του, προσετίθετο καί ἡ... εὐεργετικὴ δρᾶσις τῆς συζύγου του, ἐκ γενετῆς βαρῶνης von Wetsphalen, ἡ ὁποία ἤθελεν φαίνεται νά φέρῃ εἰς ἀρμονίαν τὸ εἰσόδημα τοῦ συζύγου της. Οὕτω αὕτη μεταξὺ ἄλλων συνῆπτε χρέη ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ Μάρξ, δέν κατῶρθωνε δὲ ποτὲ νά τὰ ὁμολογήσῃ ὅλα, ὡσὰν ὁ Ἔγκελς ἤρχετο ἀρωγὸς ἢ ἐνεφανίζετο ἄλλη τις ἔκτακτος οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις» (1). Παράλληλως πρὸς τὴν ὀξείαν αὐτὴν οἰκονομικὴν κρίσιν, ἡ ὁποία ἐσυνεχίσθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη καί μόλις μετὰ τὸ 1870 ἤρχισε κάπως νά μετριάζεται, προφανῶς λόγω τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Φ. Ἔγκελς εἰς τὸ Λονδῖνον, πλησίον του, τὴν οἰκογένειάν του ἐπίεζον διάφοροι ἀσθένειαι, θάνατοι, κλπ.

Ἐπὶ τοιαύτας συνθήκας ζωῆς δέν εἶνε καθόλου περίεργον, ὅτι ἡ διάνοιά του παρήγαγεν τὰ μᾶλλον δηλητηριώδη πνευματικὰ προϊόντα ἀπὸ καταβοβῆς κόσμου καί τὰς πλέον ἀνατρεπτικὰς θεωρίας, τὰς ὁποίας ἀθλία ζωὴ, παραστρατημένον πνεῦμα καί νοσηρὰ φαντασία δύναται νά ἐπινοήσῃ.

Δεύτερον αἷτιον, τὸ ὁποῖον ἔσχεν βεβαίως σοβαρὰν ἐπίδρασιν εἰς

---

(1) Hegkner, ἐνθα ἀνωτέρω.

τὴν ἐν γένει ζωὴν καὶ δρασίαν αὐτοῦ, ἦτο ἀσφαλῶς ἡ ἐπαφὴ καὶ ἐπι-
κοινωνία του μὲ τὰς μυστικὰς ὀργανώσεις. Ὁ Μάρξ ἦτο, ὅπως εἶπα-
μεν, Ἰουδαϊκῆς καταγωγῆς καὶ μάλιστα ἀπόγονος ἀνωτάτων τι-
τλούχων τοῦ Ἑβραϊσμοῦ, τῶν Ραββίνων. Ἀποτελεῖ δὲ κοινὸν μυστι-
κόν, ὅτι ἰδρυταί, οἰκονομικοὶ χορηγοί, καὶ κινητήριοι δυνάμεις τῶν μυ-
στικῶν ἐν γένει ὀργανώσεων, ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ
εἶνε Ἑβραῖοι. Ἐπεδίωκον δὲ δι' αὐτῶν πάντοτε καὶ ἐπιδιώκουν, ἐν
πολλοῖς ἀκόμη καὶ σήμερον, ἀφ' ἐνὸς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἀτο-
μικῶν των φιλοδοξιῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν φυλετικῶν των πόθων,
τῶν ὁποίων, φυσικά, δὲν ἦτο ἀπηλλαγμένος καὶ ὁ Κάρολος Μάρξ.

Ἔνεκα τῆς σοβαρότητος τοῦ ζητήματος τούτου καὶ τῆς μεγάλης
συμβολῆς τῶν μυστικῶν ὀργανώσεων εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κοινω-
νισμοῦ, θ' ἀσχοληθῶμεν κατωτέρω εἰς ἰδιαίτερον κεφάλαιον μὲ αὐτό.
Ἐκεῖ θὰ παραθέσωμεν καὶ ἀποκαλυπτικωτάτας λεπτομερείας καὶ θὰ
ἐξετάσωμεν καὶ τοὺς ἄλλους συντελεστὰς τῆς διαδόσεως τῶν κοινωνι-
στικῶν ἰδεῶν εἰς τὸν κόσμον. Ἐδῶ ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι αἱ φυ-
λετικαὶ ἐπιδιώξεις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ περιλαμβάνονται εἰς τὸ ἱερὸν αὐ-
τοῦ βιβλίον, τὸ Ταλμούδ, καὶ διδάσκονται ἀπὸ τοὺς ἀνωτάτους τιτλού-
χους του, τοὺς Ραββίνους, οἵτινες τὰς παραδίδουν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γε-
νεάν. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν φυλετικῶν
τούτων ἐπιδιώξεων τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, χρησιμοποιοῦνται πάντα τὰ μέσα,
θεμιτὰ ἢ μή, κατὰ ρητὴν ἐξουσιοδότησιν τοῦ Ταλμούδ. Τοῦτο δὲ συνε-
τέλεσεν κυρίως εἰς τὰς ἀνέκαθεν ἐναντίον τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου
ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι ἔσχον πολλάκις αἵματηρὰ ἀποτελέσματα καὶ συ-
νεχίζονται ἐνιαχοῦ ἀκόμη καὶ σήμερον (1). Γνωρίζομεν δὲ ἤδη ὅτι ὁ
Κάρολος Μάρξ ἔσχε καὶ ὁ ἴδιος πικρὰν πείραν τῶν ἐκδηλώσεων τού-
των, καὶ εἰς αὐτὰς ὀφείλει τὴν μετέπειτα σταδιοδρομίαν του. Διότι
προφανῶς ἂν ἐπετύγγανε νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ πρῶτα οὐχέδιά του, ἢ
ἐξέλιξίς του δὲν θὰ ἦτο ἐκείνη τὴν ὁποῖαν ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω, ἀλλὰ
τελείως διάφορος.

Εἰς τὰ συμπεράσματα ταῦτα καταλήγει τις μελετῶν ἐλευθέρως καὶ
ἀνεπηρεάστως τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Καρόλου Μάρξ, σήμερον,
ὅποτε παρῆλθεν ὑπερπεντακονταετία ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ καὶ δυ-
νάμεθα νὰ κρίνωμεν μὲ ψυχραιμίαν καὶ ἀμεροληψίαν. Αὐτὰ ἐν ὀλίγοις

---

(1) Ἀμυδρὰν ἰδέαν τῶν ἐναντίον τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου ἐκδηλώ-
σεων, παρέχουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὰ εἰς τὴν Ἐφημερίδα «Ἐλευ-
θερον Βῆμα» τῆς 28—29ης Μαρτίου 1937 δημοσιευθέντα ἄρθρα τοῦ Ἰουδαϊ-
κῆς ἐπίσης καταγωγῆς τέως Ἀγγλου πρωθυπουργοῦ Λώυδ Τζώρτζ.

εἶνε τὰ κατὰ τὸν Κάρολον Μάρξ, τὸν πατριάρχην τοῦτον τοῦ κοινωνισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον τόσα ὀφείλονται δεινά.

3. Φρειδερίκος "Εγκελς.

Ὁμοεθνής, ἄμεσος καὶ πολύτιμος συνεργάτης, στενὸς καὶ ἀχώριστος καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν βίον του φίλος καὶ οἰκονομικὸς χορηγὸς τοῦ Μάρξ ὑπῆρξεν, ὡς εἶπαμεν ἤδη καὶ ἄνωτέρω, ὁ Φρειδερίκος "Εγκελς. Διὰ τοῦτο κρίνομεν σκόπιμον νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ αὐτοῦ ὀλίγα τινὰ ἐνταῦθα, ἵκανὰ νὰ δώσουν ἰδέαν περὶ τοῦ ἀνδρός, ὅστις εἶνε συνιδρυτὴς τοῦ νεωτέρου κοινωνισμοῦ.

Οὗτος ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1820 ἐν Βαρμην τῆς Γερμανίας, καὶ εἶχε πατέρα πλούσιον ἔμπορον. Πολλοὶ ἐκ τῶν βιογράφων του ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ οἰκογένειά του ἦτο Χριστιανική. Τοῦτο ὅμως ἐλέγχεται ἀνακριβές, διότι ὁ πατήρ του ἦτο Ἰουδαῖος καὶ μάλιστα ἀπόγονος οἰκογενείας Ραββίνων, ὅπως καὶ τοῦ Μάρξ. Τὸ γεγονός τοῦτο ἄλλως τε δικαιολογεῖ περισσότερον παντὸς ἄλλου τὸν στενὸν σύνδεσμον τῶν δύο ἀνδρῶν καὶ τὴν συνεργασίαν αὐτῶν καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν βίον των. Διότι μόνον ὕψιστός τις σκοπός, εἰς τὸν ὁποῖον ἀμφότεροι ἀπέβλεπον—καὶ ὁ ὁποῖος ἐν προκειμένῳ ἦτο ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν ἰδανικῶν τοῦ ἀνωτέρου ἢ διεθνοῦς Ἑβραϊσμοῦ—ἦτο ἵκανὸς νὰ συγκρατήσῃ τὴν φιλίαν αὐτῶν, μὲ βαρείας μάλιστα οἰκονομικῆς θυσίας τοῦ πλουσίου ὑπὲρ τοῦ πτωχοῦ. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, περὶ τῆς Ἑβραϊκῆς δηλαδὴ καταγωγῆς τοῦ "Εγκελς, ὑπάρχει, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἡ διαμαρτυρία τῶν ἀπογόνων του κατὰ τῶν βιογράφων του, οἵτινες τοῦ ἀπέδιδον Χριστιανικὴν καταγωγήν, δημοσιευθεῖσα μετὰ τὸν θάνατόν του. (1)

Τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα τοῦ ἀνδρός, ἡ φιλομάθειά του καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ του διάθεσις, κατεφάνησαν ἤδη ἐνωρίς, ἀπὸ τὰ μαθητικὰ ἀκόμη ἐδώλια. Εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ τὴν Ἱερὰν παράδοσιν, εὔρισκεν ἔκτοτε ἀντιφάσεις, τὰς ὁποίας προβάλλων εἰς συμμαθητὰς του, ἠρώτα πῶς ἱκανοποιοῦντο δι' αὐτῶν.

Αἱ ἀνησυχίαι του αὐταὶ τὸν ὤθησαν ἐνωρίς πρὸς τὸν μυστικισμόν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἄλλωστε καὶ ἐξ οἰκογενειακῆς ἀνατροφῆς καὶ φυλετικῶν λόγων ἔρρεπεν. Κατόπιν διαφόρων μελετῶν του ἐγνώρισεν τὸν ὁμόθησκόν του Δαυΐδ Στράους, παρὰ τοῦ ὁποίου ὠδηγήθη εἰς τὸν Ἑγελειανισμόν, ὅπως καὶ ὁ Μάρξ.

---

(1) Ὅρα Ν. Βέρρου, προμνημονευθέντα ἄρθρα.

Κατὰ τὸ 1841 ἀφικθὲς εἰς Βερολίνον πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς στρατιωτικῆς του ὑποχρεώσεως προσετέθη εἰς τὰ μέλη ἑταιρίας τινὸς «ἐλευθεριαζόντων» — ὀργάνωσιν ἀναρχικῶν καὶ ριζοσπαστῶν, ἐμπνεομένην ὑπὸ ἐπαναστατικῶν καὶ βιαίων διαθέσεων, — καὶ διῆγεν ἀκόλαστον βίον.

Μετὰ τοῦ Καρόλου Μάρξ συνηντήθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα διὰ πρώτην φοράν εἰς τοὺς κύκλους τῶν μαθητῶν τοῦ Ἐγγέλου, τῆ συμβολῆ τῶν δημοφιλῶν του Στράους καὶ Φώυερμπαχ. Μετὰ δὲ τὴν εἴσοδον τοῦ Μάρξ εἰς τὴν δημοσιογραφίαν, λέγουσιν ὅτι ἐπεσκέφθη τοῦτον εἰς Κολωνίαν, ἀλλ' ὅτι ὁ Μάρξ δὲν ἔδωκεν ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὸ γεγονός καὶ ἔκαμεν μᾶλλον ψυχρὰν ὑποδοχὴν εἰς τὸν μετέπειτα πιστὸν φίλον, συνεργάτην καὶ χορηγόν του. Τοῦτο ὅμως δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει. Γεγονὸς εἶνε πάντως ὅτι μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ὑπῆρχεν ἐπαρκὴς, διότι ὅταν ὁ Κάρολος Μάρξ μετέβη ἐξόριστος εἰς Παρισίους, ἀφίχθη ἐκεῖ ἐκ Μάντσεστερ τῆς Ἀγγλίας, ὅπου εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ μεταβῆ, πρὸς διεύθυνσιν τοῦ ἐκεῖ ὑποκαταστήματος τῶν πατρικῶν ἐπιχειρήσεων, καὶ ὁ Φρειδερίκος Ἐγκελς. Ἐκτοτε δὲ ἤρχισεν ἡ στενὴ συνεργασία τῶν δύο ἀνδρῶν, διὰ νὰ συνεχισθῆ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μάρξ. Κατὰ τὸν κ. Βέρρον (1), ἡ ἀφίξις τοῦ Ἐγκελς εἰς Παρισίους καὶ ἡ πρόσληψις του ὡς συνεργάτου τοῦ Μάρξ, ὠφείλετο εἰς τὸν γνωστὸν μας ἤδη Χάϊνε, ὁ κυριώτερος ρόλος τοῦ ὁποίου, ὡς πολιτικοῦ, ὑπῆρξεν ἡ ἐξεύρεσις φίλων καὶ ὁπαδῶν εἰς τὸν Μάρξ. Τὸ πρᾶγμα ἐν τούτοις στερεῖται ἰδιαιτέρας σημασίας καὶ δὲν εἶνε ἄξιον μεγαλυτέρας ἐρεῦνης.

Συνεργαζόμενος μετὰ τοῦ Μάρξ εἰς Παρισίους ὁ Ἐγκελς καὶ μελετῶν μετ' αὐτοῦ τὸν σοσιαλισμὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διῆγε ζωὴν κραιπάλης. «Ἄν δὲν ὑπῆρχον αἱ Γαλλίδες γυναῖκες, δὲν θ' ἄξιζε τίποτε ἡ ζωὴ», ἔγραφε κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1847. Συγχρόνως ἐβεβαίωνεν ὅτι «ἂν εἶχεν εἰσόδημα 5000 φράγκων, δὲν θὰ ἔκαμνε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἐργάζεται καὶ νὰ διασκεδάσῃ μετὰ γυναικῶν!». (2)

Ὅταν ὁ Μάρξ ἐγκατέλειπεν τοὺς Παρισίους διὰ νὰ ἐγκατασταθῆ εἰς τὸ Βέλγιον, ἠκολούθησεν καὶ ὁ Ἐγκελς καὶ παρέμεινεν μετ' αὐτοῦ συνεργαζόμενος καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐν Βρυξέλλαις παραμονῆς

(1) Προμνημονευθέντα ἄρθρα.

(2) Herkner μνημον. ἔργον, σελ. 229.

του. Ὁμοίως ἠκολούθησεν τὸν Μάρξ καὶ κατὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀναχώρησίν του καὶ ἐπάνοδον εἰς Γερμανίαν.

Μετὰ τὴν ἐκ νέου ὅμως ἀναχώρησιν τοῦ Μάρξ ἐκ Γερμανίας καὶ τὴν ἐγκατάστασίν του εἰς Λονδῖνον, ὁ Ἔγκελς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ πατρὸς του ἐν Μάντσεστερ, ὅπουθεν ἦν τλει τὰ μέσα διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Καρόλου Μάρξ. Μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν ὅμως διεξήγετο πυκνὴ ἀλληλογραφία, ἣ ὅποια δημοσιευθεῖσα βραδύτερον, ἔδωσεν εἰκόνα τῆς ἀθλίας οἰκονομικῆς καταστάσεως τοῦ Μάρξ καὶ τῆς μεγάλης προσπαθείας τοῦ Ἔγκελς, νὰ ἔλθῃ εἰς αὐτὸν ἐπίκουρος καὶ ἀρωγός.

Εἰς Μάντσεστερ ὁ Ἔγκελς ἔζη διπλὴν ζωὴν. Ἄφ' ἐνὸς ἦτο ἔμπορος, διευθύνων τὰς ἐμπορικὰς ὑποθέσεις τοῦ ἐκεῖ καταστήματος τῶν πατρικῶν ἐπιχειρήσεων, διεξάγων τὴν πολύγλωσσον ἀλληλογραφίαν του, ἐπισκεπτόμενος τὸ χρηματιστήριον, παρακολουθῶν τὴν οἰκονομικὴν κίνησιν καὶ δεχόμενος τοὺς ἐμπορικοὺς ἀνταποκριτάς του. Ὡς τοιοῦτος κατῴκει δῆθεν εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ὅπου διετήρει «ἐπίσημον» οἰκίαν. Ἄφ' ἑτέρου ὅμως ἔζη ζωὴν ἐπαναστάτου καὶ συνανεστρέφετο μετὰ παντὸς ἐπαναστατικοῦ στοιχείου. Ὡς τοιοῦτος δὲ μετέβαινεν κατὰ τὰς μετεργασίμους ὥρας εἰς τὰ περίχωρα, ὅπου κατῴκει πράγματι, εἰς μικρὸν τινα οἰκίσκον, συζῶν ἐλευθέρως μετὰ θερμοαίμου Ἴρλανδίδος. Ἐκεῖ δὲ εἶχον εἴσοδον μόνον πολιτικοὶ καὶ ἐπιστημονικοὶ φίλοι καὶ ἄνδρες τῆς ἐπαναστατικῆς μερίδος τῆς Ἴρλανδίας. Ἐνταῦθα ἔζη ὁ πραγματικὸς καὶ λόγιος Ἔγκελς, συνεζητοῦντο αἱ ἐπαναστατικαὶ θεωρίαι, ἐγράφοντο τὰ ἔργα του καὶ διεξήγετο ἢ μετὰ τοῦ Μάρξ ἀλληλογραφία.

Ἡ τακτικὴ αὕτη ἐξηκολούθησεν μέχρι τοῦ 1870 περίπου, ὅποτε ὁ Ἔγκελς ἐξασφαλίσας ἐκ τοῦ πατρικοῦ οἴκου εἰσόδημα ἀρκετὸν διὰ τὴν συντήρησιν ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Μάρξ, μετέφερε τὴν κατοικίαν του εἰς τὸ Λονδῖνον. Ἐκεῖ εἶχε πλέον προσωπικὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ φίλου του καὶ ἔζησεν μέχρι τοῦ κατὰ τὸ 1895 ἐπισυμβάντος θανάτου του.

Μολονότι ἡ συμβολὴ τοῦ Φρειδερίκου Ἔγκελς εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μάρξ καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ Μαρξισμού ὑπῆρξεν σημαντικὴ, καὶ ἴσως ἄνευ αὐτοῦ ὁ Μάρξ, δὲν θὰ κατάρθωνε πολλά, ἐν τούτοις μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων οὗτος ἠγνοεῖτο τελείως. Τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἔγκελς ἠθέληεν ν' ἀναδειχθῇ εἰς παγκόσμιον προσωπικότητα ὁ Κάρολος Μάρξ, αὐτὸς δὲ νὰ παραμείνῃ ἐν τῇ σκιᾷ ταύτης. Τὸ ἐβεβαίωσεν ἄλλως τε ὁ ἴδιος, εἰς ἀλληλογραφίαν μετὰ φίλων του, ὅπου λέγει ὅτι ἠθέληεν νὰ «σωθῇ ὁ Μάρξ ὑπὲρ... τῆς ἐπιστήμης!»

Πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐμφανίσῃ ὡς

συγγραφέντα ὑπὸ τοῦ τοῦ Μάρξ καὶ ἔργα τὰ ὅποια συνέγραψεν ἐξ ὀλοκλήρου ὁ ἴδιος, ὅπως λ.χ. τὸ «Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἀντεπανάστασις ἐν Γερμανίᾳ», κλπ. Παρὰ ταῦτα ἐξεδόθησαν καὶ μετὰ τὸ ὄνομά του ἔργα τινά, ὡς «ἡ κατάστασις τῆς ἐργατικῆς τάξεως ἐν Ἀγγλίᾳ», (1845), «ἡ ἀνατροπὴ τῆς ἐπιστήμης ὑπὸ τοῦ κ. Εὐγενίου Dürhing» (1874), «ἡ καταγωγὴ τῆς οἰκογενείας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ κράτους», (1884), κλπ. Ἐπίσης ἐπεξεργάσθη καὶ ἐδημοσίευσε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μάρξ τοὺς δύο τόμους τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «τὸ κεφάλαιον» κυρίου ἔργου τοῦ τελευταίου.

Αὐτὰ ἐν ἡλίκοις διὰ τὸν συνιδρυτὴν τοῦ Μαρξισμοῦ καὶ ἀχώριστον φίλον καὶ συνεργάτην τοῦ Καρόλου Μάρξ ἐπὶ ὀλοκλήρον 40ετίαν περίπου. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διδασκαλίαν του, ὅπως καὶ δι' ἐκείνην τοῦ Καρόλου Μάρξ, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος εἰς τὸ ἀνά χειρας ἔργον. Διότι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ διδασκαλία τῶν Μάρξ καὶ Ἐγκελς αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ τὸ σύνολον τῆς διδασκαλίας τοῦ Μαρξισμοῦ· ἀφ' ἐνός ὅπως αὕτη διετυπώθη ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς συνεπληρώθη καὶ διεμορφώθη ὑπὸ τῶν συνεχιστῶν τοῦ ἔργου των, τῶν διαδόχων των καὶ νῶν ὀπαδῶν των. Οὔτε θὰ ἦτο ἄλλως τε δυνατὸν νὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἐγκελς, ἀφοῦ εἶνε κοινή, οὕτως εἰπεῖν, μὲ ἐκείνην τοῦ Μάρξ, καὶ ἀποτελεῖ οἶονεὶ τὸ συμπλήρωμα ταύτης. Ἐξ ἄλλου τὸ σύνολον σχεδὸν τῆς διδασκαλίας τῶν δύο φίλων περιλαμβάνεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἰς τὸ «κομμουνιστικὸν μανιφέστον», τὸ πρόγραμμα τῶν κομμουνιστῶν, ὅπερ συνέταξαν οἱ δύο συνεργάται τῆ ἐντολῇ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν καὶ ἐξέδωκαν κατὰ πρῶτον τὸ ἔτος 1848 ἐν Γερμανίᾳ. Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἐκθέτομεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ἰδεολογικὸν περιεχόμενον ἢ κοσμοθεωρία τοῦ κοινωνισμοῦ».

4. Νικόλαος Λένιν.

Ὅπως ἤδη εἶπαμεν, ὁ Μάρξ καὶ Ἐγκελς ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι καὶ ἰδρυταὶ τοῦ συγχρόνου κοινωνισμοῦ. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν ὅμως τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ διδασκαλία των ἀπὸ τοῦ θανάτου των καὶ ἐφεξῆς, αὕτη ὑπῆρξεν λίαν περιορισμένη ζώντων αὐτῶν. Διότι ὡς γνωστὸν μακρὰ σειρὰ συγγραφέων καὶ διδασκάλων, φιλοδοξησάντων ν' ἀποβοῦν διάδοχοί των καὶ νὰ συνεχίσουν τὸ ἔργον τῶν «ἰδρυτῶν», προσέδωκεν τοιαύτην ἔκτασιν καὶ εὐρύτητα εἰς τὰς διδασκαλίας των, αἵτινες ἀπεκλήθησαν «ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς» ἢ «Μαρξισμὸς», ὥστε οὗτος διεμορφώθη εἰς ὀλοκλήρον φιλοσοφικὸν σύστημα καὶ κατέστη παγκόσμιος ὑπόθεσις.